

Martin Fahlgren

Än slank han hit och än slank han dit och än ... Lundahistoriker om Broués Trotskij-biografi

Under rubriken ”Leo Trotskij skapade sin egen mördare” gjorde sig Lunda-(idé)historikern Svante Nordin besväret att på en helsida i *Svenska Dagbladet* (15/6 -2011) nedsabla Pierre Broués på svenska nyutgivna Trotskij-biografi: *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). Fast egentligen handlar hans ”recension” inte särdeles mycket om denna biografi. Större delen utgör ett försök att teckna Trotskijs liv – vi återkommer till detta.

Det är först i recensionens avslutande stycke som recensenten uttalar sig om den bok som recensionen egentligen borde handla om. Innan dess har han inte med ett enda ord berört av det som Broué faktiskt skrivit, inte ifrågasatt någon uppgift, inte påvisat något fel. Nej, han nöjer sig med att med några få meningar förkasta boken som ”en okritisk biografi över Trotskij”, som ett ”idolporträtt”.

Om Svante Nordin

På 1970-talet var Svante Nordin ”marxist” och hörde hemma i gruppen kring tidskriften *Zenit* i Lund. Han var även medlem i VPK (nuvarande Vänsterpartiet) och medverkade i dess teoretiska tidskrift *Socialistisk Debatt*. På den tiden tillhörde han Stalins beundrarskara, vilket bl a framgår av det förord som han skrev till *Karl Marx-Friedrich Engels, Skrifter i urval. Filosofiska Skrifter* (Bo Cavefors förlag, 1978):

Genom Plechanov, Lenin, Stalin och andra har den kodifiering av marxismens filosofi som Engels lade grunden till förts till sin fullbordan. (a.a. s. 14)

När så ”realsocialismen” bröt samman på 1980-talet gjorde Nordin (som flera andra i *Zenit*-gruppen) en helomvändning, bröt sig loss från vänstermiljön och nöjde sig då inte enbart med att ta avstånd från marxismen, utan hamnade på politikens högerkant. Sedan dess har han varit produktiv och skrivit åtskilliga böcker och artiklar om främst filosofiska frågor, som alla utmärks av ett *ohistoriskt* (!) och kulturkonservativt förhållningssätt, där filosofins relationer till omvärlden är förvånansvärt frånvarande.¹ Nordin av idag har bara förakt och hat till övers för marxismen och allt annat negativt som (enligt honom) följt i dess spår – postmodernism, postkolonialism och feminism. Likaså riktar han hätska angrepp mot de inom universitetsvärlden som inte följt hans exempel, utan står fast vid sina gamla ideal. Det är inte utan att man misstänker att Nordin i sitt agg mot allt som är vänster drivs av en ambition att övertyga sina nya reaktionära vänner – och sig själv – om sitt nya sinnelag.

Nordins rekommendationer

Broués biografi är ”en fullständigt onödig utgåva” och det hade varit bättre att ge ut Trotskijs självbiografi, säger Nordin. Till saken hör att Trotskijs *Mitt liv* (som slutfördes 1930) gavs ut i en förkortad svensk upplaga redan 1937 och denna trycktes sedan upp i faksimilupplaga på 1980-talet (av Röda Rummet). Dessutom finns, sedan 3 år tillbaka, hela den *oavkortade* självbiografin på bl.a. webbplatsen *marxistarkivet.se*.² Är historikern Nordin ovetande om detta, vilket en enkel Internet-sökning lätt hade visat? Vad säger det om hans grepp om ämnet och hans vetenskapliga inställning och noggrannhet?

Nordin rekommenderar också Deutschers Trotskij-biografi (”sympatiskt men ändå med distans”), liksom de biografier som författats av ”sovjetiske historikern Dmitri Volkogonov”

¹ Om hans syn på filosofihistoria, se [Svante Nordin. En dag på filosofiska muséet](#) av Benny Andersson.

² Se [Mitt liv – försök till en självbiografi](#)

(*Trotsky, the Eternal Revolutionary*³), ”amerikanske historikern Bertrand M Patenaude” (*Stalin's Nemesis*), samt ”brittiska historikern Robert Service” (*Trotsky: A Biography*).

Av dessa förslag är Deutschers klassiska arbete utmärkt, särskilt litterärt, fast när det gäller historisk exakthet och grundlighet, så kan det inte mäta sig med Broués. Patenaudes bok är också helt OK, men handlar bara om Trotskijns liv i Mexiko – och är heller inte en *politisk* biografi i den meningen att den försöker tränga in på djupet i Trotskijns politiska tänkande.

De två övriga är rent ut sagt dåliga, otillförlitliga faktamässigt, slappa i sina tolkningar osv. Författarna tillhör den kategori ideologiserande historiker som ser som sin uppgift att föra korståg mot allt som har med marxism, leninism och socialism att göra. I denna ideologiska krigsföring är det inte särskilt noga med fakta, att utreda vad olika personer verkligen gjorde och sade. Det viktiga är att få dem att framstå som osympatiska, egocentriska, omoraliska, hjärtlösa, maktgalna osv, dvs att tillskriva dem så negativa personliga karaktärsdrag som möjligt: Ändamålet är att bekämpa allt som har med kommunism och socialism att göra och detta helgar medlen. Uppenbarligen är det en hållning som faller Nordin i smaken.

General Dmitrij Volkogonov (1928–1995) var ingen professionell historiker, utan en politruk, som länge var chef i sovjetarméns politiska avdelning. Under hela sin karriär verkade han i sin husbondes tjänst – den sovjetiska/ryska statsledningen – och ändrade sina uppfattningar i enlighet med rådande politiska vindar. Han var en ”hovhistoriker”, som vände kappan efter vinden och uttryckte det som makthavarna ville höra. Hans historiska arbeten är därför fulla av tendentiösa tolkningar och faktaurval. På Brezjnevs tid förhärligade han Lenin. Under Gorbatjovs ”glasnost” skrev han en kritisk Stalinbiografi (1989), där Lenin fortfarande framställdes i positiva ordalag. Med Jeltsin kom till makten försköts den politiska agendan alltmer åt det anti-socialistiska hållet och då slutförde han Trotskij-biografen.⁴ Ett par år senare hade han fullbordat sin ideologiska metamorfos och anslutit sig till de riktigt reaktionära kritikerna av den ryska revolutionen och därmed även av Lenin (Lenin-biografen 1994).

Robert Services Trotskij-biografi är ett riktigt sorgligt kapitel, faktiskt flera snäpp sämre än Volkogonovs⁵. Han klargör redan i förordet att han är ute efter att ”avslöja” Trotskij. Och detta *inte* genom att grundligt ta itu med Trotskijns politiska tänkande och agerande – det kräver ju kunskaper och noggranna studier – utan genom att ifrågasätta personen Trotskij, hans karaktär och privatliv. Service är ute efter att göra ett karaktärsdömdöm, inget annat.⁶ Services bok får därför närmast karaktären av billig veckotidningsjournalistisk, samtidigt som den innehåller många – för en historiker pinsamma – grova misstag och felaktigheter, vilka visar att han inte gjort sig besväret att ordentligt sätta sig in i sitt ämne.⁷

³ Den ryska titeln på Trotskijbiografen var *Trotskij: Polititjeskij portret* (Trotskij: Ett politiskt porträtt) och publicerades 1991. Den engelska översättningen gavs ut 1996.

⁴ Mer om Volkogonovs, se [Dmitrij Volkogonov: från stalinism till antikommunism](#) av Felix Kreisel, [Öppet brev till general D. A. Volkogonov](#) av Pierre Broué och Alexandr Pantsov (som påvisar en lång rad sakfel i hans biografier, i synnerhet i Trotskij-biografen), samt [Recension av Dmitrij Volkogonovs Trotski-biografi](#) av Vadim Rogovin. Se också [Den ”okände” Lenin](#) av Stefan Lindgren, som synar Lenin-biografen.

⁵ Volkogonovs Trotskij-biografi har trots allt ett visst intresse, dels för att den innehåller nya uppgifter och dels som ett ideologiskt uttryck för ett samhälle som befinner sig i djup kris – det sammanfallande Sovjet.

⁶ Service klargjorde själv sin inställning när han vid lanseringen av sin bok i London i oktober 2009 deklarerade: ”Det finns fortfarande liv i den gamle pojken Trotskij, men om ishackan inte riktigt lyckades döda honom, så hoppas jag att jag har gjort det.” Uttalandet refererades i brittiska tidningen *Evening Standard* och citerades av David North i en föreläsning i december 2009, se [Historians in the Service of the “Big Lie”](#).

⁷ I den historiska tidskriften *American Historical Review* (2011) utsätter Bertrand Patenaude – ja, det är samme författare som Nordin rekommenderar – Services arbete för en ordentlig utskäpning, se [Recension av Robert Services Trotskij-biografi](#). Se även David North, [Om Robert Services Trotskij-biografi](#), Scott McElemees, [Det nya mordet på Trotskij](#) och Hermann Webers m fl: [Tyska historiker protesterar mot utgivning av Trotskij-biografi](#).

Nordin har dock inga synpunkter på dessa historiker och deras arbeten. Hans budskap är helt enkelt: *Läs vad som helst utom Broué!*

Varför vill Nordin förhindra läsning av Broué?⁸ Uppenbarligen därför att han inte gillar Broués syn på den ryska revolutionen, på marxismen, på kommunismen och på Trotskij och hans verk. Nordin är kanske rädd för att läsaren ska ta intryck av Broués mycket väldokumenterade och kunniga historieskrivning. Och eftersom han inte har några sakargument att komma med – han kan inte påvisa några sakfel, några lögn osv. – så slänger han ur sig en förkastelsesdom och hoppas att läsaren ska lita på hans omdöme – han är ju ändå historiker till professionen och borde väl veta vad han pratar om?! Eller???

Vem var Pierre Broué?

Broué är en mycket respekterad historiker, i synnerhet i Frankrike, men har gott anseende långt utanför landets gränser.⁹

Han gjorde sig känd redan 1961, med *La Révolution et la guerre d'Espagne* (skriven ihop med Émile Témime), en ”klassiker” om spanska inbördeskriget som översatts och utgivits på flera språk och i flera upplagor (den senaste engelska upplagan så sent som 2008).

Hans verksamhet som historiker sträcker sig över 45-50 år. Han har producerat många viktiga böcker och artiklar, sammanställt dokumentsamlingar osv. Det mesta har rört arbetarrörelsen, med tyngdpunkten på den kommunistiska rörelsen och stalinismen: Moskvaprocesserna, bolsjevikpartiets historia, tyska revolutionen m m, för att inte tala om ett viktigt arbete om Kommunistiska internationalen (Komintern).¹⁰

Broués renommé som historiker är grundmurat och ifrågasätts inte bland franska historiker (inte heller borgerliga sådana) – t ex har Hélène Carrère d'Encausse (i Sverige nog mest känd för sin till svenska översatta, mycket kritiska, Lenin-biografi) lovordat arbetet om Komintern. Även Trotskij-biografen har lovprisats, inklusive av uttalat anti-kommunistiska historiker, såsom den mycket kände François Furet.¹¹

Detta borde *historikern* Svante Nordin känna till. Därmed borde han också försökt ta itu med Trotskij-biografen på ett mindre slappt sätt än vad hans recension ger uttryck för – och om han inte hade lust och/eller förmåga till detta, då borde han överlåtit jobbet åt någon annan.

Broués historiesyn

En seriös historikers uppgift är att göra historien begriplig, att förklara och illustrera historiska skeenden. Detta kräver av historikern att han/hon måste undersöka, analysera och beskriva de historiska omständigheterna, ”kontexten”, dvs de socioekonomiska och politiska faktorer som utgör de faktiska förutsättningarna när människor, grupper av människor såväl som individer, tar ställning, protesterar, gör uppror, startar krig osv, dvs helt enkelt ”gör historia”.

Det är givetvis betydligt enklare att skriva historia som om den huvudsakligen handlar om en kamp mellan enskilda individers idéer eller makthunger och beskriva den i termer av godhet/ondskefullhet osv, ty då kan man plocka fram det som passar för tillfället, utan att bry sig om sammanhanget. Problemet är bara att historien då blir omöjlig att förstå, eftersom den kan ta vilka vägar som helst.

⁸ I själva verket är det tveksamt om Nordin verkligen läst Broués Trotskij-biografi – om han gjort det så borde han ha kunnat undvika flera av de ganska pinsamma sakfel som finns i hans recension. Dessutom tar han inte upp *ett enda* konkret *exempel* på något som han anser vara felaktigt/lögnaktigt/tendentiöst i biografen.

⁹ Se t ex Michael Eaudes minnesruna i brittiska tidningen *Guardian* (31 aug 2005): [Obituary: Pierre Broué](#)

¹⁰ Se [Bibliografi](#) (på marxistarkiv.se), som ger en (ofullständig) lista med böcker som Broué är författare eller medförfattare till.

¹¹ Se [François Furet: Trotskijs storhet](#) (på marxistarkiv.se).

Mänskliga idéer och enskilda personers handlande är givetvis inte ointressanta eller oväsentliga för förståelse av historien. Men de problem som människor står inför och har att lösa, de valmöjligheter som de inblandade ser, dvs ramarna för de sociala, politiska och ideologiska striderna, de bestäms av de historiska omständigheterna. Idéer uppstår inte hursomhelst, varsomhelst och närsomhelst, utan under vissa historiska betingelser. Och i synnerhet gäller att radikala idéer kan gripa tag i stora grupper människors medvetande enbart när de ”ligger i tiden”. Detta betyder inte att historien är deterministisk såtillvida att den bara kan ta en väg (den som den faktiskt tar). Det finns alltid valmöjligheter och om man väljer en viss väg så kan resultatet i slutänden bli mycket annorlunda än om man hade valt en annan.

En styrka hos Broué är att han klarlägger de historiska förutsättningarna och sammanhangen och blottlägger hur Trotskij (och andra bolsjevik) tänkte och resonerade utifrån de utmaningar som den föränderliga verkligheten ställde dem inför. Givetvis gjorde de det inte förutsättningslöst – de var marxister och revolutionärer som ville förändra verkligheten i en viss riktning.

Broué är särskilt väl lämpad för att skriva denna historia. Eftersom han är skolad och väl insatt i den marxistiska och leninistiska traditionen förmår han sätta sig in i och förstå hur de ryska socialdemokraterna (bolsjevik och mensjevik) resonerade. Hans djupgående kunskaper om den ryska revolutionen och den kommunistiska rörelsen gör att han även kan förklara hur det kan komma sig att stalinismen segrade utan att tillgripa vulgärpsykologiska argument och förklaringar som går ut på att roten till det hela ligger i den marxistiska (eller bolsjevikiska) teorins inneboende ondskan. Broué kan också göra det begripligt hur Trotskij kunde förlora ”maktkampen” mot Stalin.

Givetvis kan man ifrågasätta Broués analyser, liksom vissa av hans slutsatser. Man kan hävda att han missat vissa aspekter, att han överdrivit andra, att han feltolkat fakta osv. Man kan även vara kritisk mot Trotskij, anse att denne vid olika tillfällen hade fel, gjorde politiska eller taktiska missbedömningar osv (något som faktiskt även Broué gör, även om inte Nordin upptäckt det). Men då får man specificera, påvisa detta med konkreta exempel, komma med fakta. Något sådant försöker sig inte Nordin på, och hans egen historieskrivning (se nedan) visar sig vid närmare granskning till stor del bestå av luftslott, utan förankring i solida fakta.

Nordins historiesyn

Nordin har inte samma historiesyn som Broué. Han är inte marxist. Han framställer ”maktkampen” mellan Stalin och Trotskij i termer av att Stalin var ”överlägsen som politisk taktiker”.

Detta är kvalificerat struntprat. Det var inte Stalins överlägsna taktiska förmåga som fällde utslaget, utan det var de rådande ekonomiska, sociala och politiska förhållandena, de objektiva omständigheterna, som gynnade Stalin och den typ av politik som han stod för.¹²

Men några sådana resonemang för inte Nordin. Omständigheterna är ovidkommande. Inte ens de inblandades politiska idéer och perspektiv är särdeles intressanta, utan Nordin reducerar frågan till en personlig maktkamp, där det taktiska rävspelet är avgörande.

Nordin tar upp två exempel som ska illustrera tesen om Trotskijs usla taktiska förmåga.

På villovägar

Så här skriver Nordin:

¹² En av de främsta kännarna av Sovjetunionen var fram till sin död (1967) marxisten Isaac Deutscher. I [Marxism och primitiv magi](#) (på marxistarkivet), som är ett kapitel ur boken *Russia after Stalin*, försöker Deutscher klargöra hur det kunde komma sig att Stalin gick segrande ur ”maktkampen”. En intressant analys som rekommenderas varmt till läsning.

När Lenin dog efter en utdragen sjukdom befann sig Trotskij på jakttur i Kaukasus och hade ådragit sig en släng av feber. Han övertygades av Stalin om att han inte skulle hinna hem till ledarens begravning. Genom att utebli missade han tillfället att framträda som en sannolik efterträdare. I sina memoarer skrev han om saken: ”Man kan förutse en revolution eller ett krig, men det är omöjligt att förutse konsekvenserna av en andjakt om hösten.”¹³

Det var flott formulerat, men givetvis alldeles felaktigt. Att exempelvis Stalin skulle ha begivit sig ut på andjakt när ledaren låg för döden och arvsfrågan befann sig i vågskålen är fullkomligt otänkbart. Episoden visar att Trotskij aldrig riktigt passade för toppositionen.

Det finns inte mycket som är korrekt i dessa två stycken. Förutom att Nordin felaktigt framställer det som om bolsjevikpartiets högsta partiledning redan vid denna tidpunkt (i början av 1924) skulle ha fungerat som ett intrigerande kejserligt hov, inbegripet i en successionsstrid om vem som skulle efterträda den hastigt och lustigt avlidne enväldshärskaren, så blandar han ihop händelser och uttalanden från olika tidpunkter, och bibringar läsaren en helt felaktig bild av det faktiska läget (se noten för några ytterligare detaljer).

Den huvudpoäng som Nordin vill få fram är att Trotskij uppvisade ett utomordentligt dåligt omdöme när han gav sig iväg på andjakt samtidigt som Lenin låg på dödsbädden. Vi håller med om att det nog inte hade varit särskilt förnuftigt – om det hade varit sant! Men det stämmer helt enkelt inte. Fakta är följande:

Den 10 mars 1923 försämras Lenins hälsotillstånd drastiskt. Högra delen av kroppen förlamas och han förlorar talförmågan. Hans tillstånd förbättras därefter sakta men säkert och från 10 augusti tillåts han åter att läsa (först tidningar, sedan även böcker). I början av 1924 är han närvarande vid en julsoaré och den 19 januari medföljer han en jakt i släde. Sedan, den 21 januari, försämras plötsligt hans tillstånd drastiskt och han dör vid 19-tiden på kvällen.

Lenin hade således varit delvis förlamad och utan talförmåga i närmare ett år. Han låg inte på dödsbädden, utan hans hälsotillstånd hade långsamt förbättrats. Så blev han (21 januari) abrupt sämre och dog samma dag. Då Trotskij nås av meddelandet om Lenins död (22 januari) befinner han sig i Tbilisi (Georgien) – f ö inte på väg till någon ”andjakt”, utan till badorten Suchumi vid Svarta havet! Efter att Trotskij tagit kontakt med Moskva, meddelade Stalin att begravningen skulle ske redan den 26 januari, varför Trotskij inte skulle hinna tillbaka (framkomligheten var dålig p g a snöoväder) och uppmanades att i enlighet med läkarens ordination fortsätta till Suchumi för att kureras sig.¹⁴

Nordin kan väl knappast mena att bolsjevikernas hela ledargarnityr borde ha hållit sig i Moskva ända från mars 1923? Nej, han demonstrerar bara att han inte vet vad han pratar om (och dåligt läst(?) Broué som givetvis behandlar denna fråga).

¹³ Trotskijs anmärkning om andjakten syftade *inte* på hans frånvaro vid Lenins död, utan rörde det faktum att han varit sjuk under *hösten* 1923 – en förkylning som han ådrog sig under andjakt i *oktober* 1923. Så här skriver han i *Mitt liv*:

”Men förkylningen blev mig övermäktig. Jag tvingades stanna till sängs. Efter influensan fick jag någon sorts elakartad feber. Läkarna beordrade mig att stanna i sängen, och på detta sätt tillbringade jag resten av hösten och vintern. Det betyder att jag var sjuk under hela diskussionen om ’trotskismen’ 1923. Man kan förutse revolutioner eller krig, men det går inte att förutse konsekvenserna av en andjakt på hösten.”

Den ”diskussion om ’trotskismen’” som Trotskij här talar om var alltså den antitrotskistiska kampanj som drevs under *hösten* 1923. Detta behandlas utförligt i kapitel 24 i Broués Trotskij-biografi.

¹⁴ Begravningen skedde först 27 januari, varför Trotskij borde ha hunnit tillbaka. Man skulle här kunna hävda att Trotskij var alltför godtrogen, att han inte borde ha litat på Stalin och åkt tillbaka i alla fall. För den som ser på politik som i första hand ett principlöst rävspel, att det tillhör politikerns vardag att konspirera, att ständigt vara på sin vakt mot andras intriger, att misstro omgivningen, ja då kan det vara nära till hands att hävda att Trotskij gjorde en tabbe. Men det var ju faktiskt en av bolsjevikernas föresatser att göra sig av med sådant och vad hade Trotskij för anledning att misstänka att han denna gång blev förd bakom ljuset? Om någon ska klandras så är det givetvis Stalin, som ljög för att hålla Trotskij borta.

Nordin blandar ihop uppgifter från olika tidpunkter och förutsätter att Lenin var *döende* när Trotskij (18 januari) avreste, vilket Lenin alltså *inte* var. Och detta ska komma från en historiker! Bedrövt! Om Nordins här manifesterade lättsinne (ointresse?) för historiska fakta är representativt för Lunda-historiker, då är det skrämmande.

Någon kanske tycker att det är futtigt att ägna sig åt en sådan detalj som Trotskijs ”andjakt” och dess roll vid Lenins död. Men frågan är faktiskt av större vikt än som kan tyckas vid första påseendet. Dels därför att Nordins version ger en helt felaktig bild av det historiska förloppet, men också därför att den illustrerar hur Nordin slarvar med källor, att han tar lätt på historiska fakta, och uppenbarligen nöjer sig med att fabulera ur minnet. Nordin intar helt enkelt inte en vetenskaplig hållning.

Socialism i ett land

Nordin skriver:

Visserligen kan man med idéanalytiskt förstoringsglas hitta en skillnad i doktrin [mellan trotskism och stalinism], en skillnad som ser obetydlig ut men ändå hade avsevärd praktisk betydelse och som visade varför Stalin i så hög grad var sin motståndare överlägsen som politisk taktiker. Det handlade om den berömda frågan om ”socialismen i ett land”. Under åren efter Lenins död blev detta ett hett omdebatterat spörsmål. Kunde socialismen, som Stalin hävdade, byggas färdig i det isolerade Sovjetunionen? Eller måste färdigbyggande avvakta en revolution också i Väst, som Trotskij menade? Även Stalin medgav att socialismen kunde känna sig trygg för utländska angrepp bara när världsrevolutionen segrat. Även Trotskij medgav att byggandet av socialismen kunde påbörjas omedelbart. Skillnaden mellan de båda ståndpunkterna kunde förefalla hårfin. Men den var, som ofta är fallet med hårfina doktrinära skillnader, avgörande. Stalins motto ”socialismen i ett land” ingav självförtroende och tillförsikt. Trotskijs tal om beroende av revolutionen i Väst placerade smolk i den unga Sovjetstatens glädjebägare. Inte underligt att man hellre följde Stalin.

På denna punkt finns mer substans i Nordins resonemang. Otvivelaktigt spelade ”teorin om socialism i ett land” en roll i sammanhanget. Genom att proklamera att den ryska revolutionen var sig själv nog kunde man ideologiskt motivera att det var korrekt att vända sig inåt, att man inte behövde inlåta sig på några revolutionära äventyr osv. Detta appellerade till de uttröttade massorna och i synnerhet till det nya privilegierade skikt som ville ha lugn och ro för att kunna njuta av de förmåner som deras nyvunna maktställning gav tillgång till.

Stalin & Co gjorde samtidigt sitt bästa för att framställa Trotskijs och vänsteroppositionens idéer som mer eller mindre stolliga. Genom sin kontroll över partiapparaten kunde Stalin styra vad som fördes ut till både partikadern och ”massorna”. Och i den stalinistiska propagandan framställdes Trotskijs politik – lögnaktigt – som inriktad på ”permanent” konflikt med den kapitalistiska världen, samtidigt som dess inhemska politik var helt världsfrånvärd. I själva verket var det Stalins politik som var kortsynt och ledde till upprepade bakslag.

Trotskijs politik gick inte alls ut på äventyrligheter, men baserades på att socialismens öde i sista analysen, på lång sikt, var beroende av revolutionens seger i resten av världen och att man måste ha det klart för sig.¹⁵ Det innebar vare sig att man skulle strunta i det socialistiska uppbygget i Sovjet eller försöka framprovocera uppror utomlands.

Trotskijs och vänsteroppositionens inrikespolitik, t ex i ekonomiska frågor var genomtänkt och gick ut på en medveten, kraftfull, långsiktig satsning på industrin å ena sidan och försök att gynna kollektiva lösningar på landsbygden å den andra.¹⁶ Om man följt den hade man förmodligen kunnat undvika den häftiga kris som uppstod i slutet av 20-talet, och som fick

¹⁵ Sammanbrottet för ”realsocialismen” är väl det slutgiltiga beviset för att Trotskij hade rätt i detta.

¹⁶ Se Kenth-Åke Anderssons [Utvecklingen i Sovjet](#), samt [Förenade vänsteroppositionens plattform](#) (från 1927) för detaljer om oppositionens politik.

Stalin att göra en abrupt tvärvändning med brutal tvångskollektivisering och forcerad industrialisering.

Även Stalins politik på det internationella planet råkade ut för stora bakslag, t ex under den kinesiska revolutionen 1926-28, som slutade i ett katastrofalt nederlag. Trotskij & Co förespråkade här en annan politik som kunde ha gett en helt annan utgång.¹⁷

Allt detta klargör Broué (precis som Deutscher och andra gjort före honom, liksom Trotskij själv). Det har dock gått Nordin helt förbi. För Nordin är inte den bakomliggande socio-ekonomiska situationen eller de politiska skiljelinjerna i Sovjetunionen av intresse. Inte heller den internationella situationen och händelserna, eller den marxistiska doktrinen.

Att Stalins teori innebar ett brott med den tidigare kommunistiska teorin bryr sig inte Nordin om. Det är ju bara fråga om smart taktik. Att tillämpningen av ”socialismen i ett land” fick svåra negativa följder både för Sovjet internt och för den kommunistiska världsrörelsen spelar ingen roll. Politik är uppenbarligen manipulationens konst. Tydligt också historiskskrivningen!

För en marxist är den marxistiska teorin en metod, ett sätt att analysera verkligheten och utifrån analysen dra slutsatser om vilken politik som bör föras, dvs teorin bör vara en vägledning till handling.

Givetvis är inte teorier heliga, inte heller marxistiska sådana. Man måste kunna revidera teorier om de är falska. Men då ska man också visa varför den gamla teorin är felaktig eller inte längre tillämplig genom att göra en ordentlig analys av hela problemställningen och komma med en ny teori som bättre svarar mot verkligheten. Men när Stalin reviderade marxismen i frågan om ”socialismen i ett land”, då försökte han inte basera den nya teorin på en grundlig marxistisk analys, utan den kom till av taktiska politiska skäl. Det enda som Stalin kunde anföra som ”bevis” var ett par Lenin-citat, ryckta ur sitt sammanhang och tolkade på ett tendentiöst sätt.¹⁸

Det viktiga med ”teorin om socialism i ett land” var att den kom att användas för att ideologiskt legitimera den förda politiken. Under Stalin-epoken upphörde ”marxismen” att vara ett verktyg för att kritiskt analysera verkligheten. Den blev till ett sterilt dogmatiskt system (som ändrades efter behov) i Stalin & Co:s tjänst, och de marxistiska ”teoretikernas” uppgift blev att försvara de aktuella dogmerna.

Stalinism vs trotskism

En annan anmärkningsvärd aspekt av Nordins recension är att han, som professor i idé- och lärdoms historia, ju borde vara intresserad av idéer. Vi har redan konstaterat att Nordin uppenbarligen inte är intresserad av den faktiska kritik som Trotskij förde fram mot ”teorin om socialismen i ett land”. Det är ingen tillfällighet.

Att Trotskij hade många idéer om Sovjets karaktär och utveckling, om fascismen (och hur den skulle bekämpas) och mycket annat, det borde en som läst Broués Trotskijbiografi veta. Men för Nordin är det bara utanpåverk, oväsentligt:

¹⁷ Se Kenth-Åke Anderssons [Om kinesiska revolutionen 1925-27](#).

¹⁸ I [Debatten om "socialism i ett land"](#) (på marxistarkivet) ger historikern E H Carr en historisk översikt om debatten om denna fråga i bolsjevikpartiet under 20-talet. I inledningen till artikeln finns även länkar till några Trotskij-texter som tränger in mer på djupet i den teoretiska sidan av saken. Se även Ernest Mandels polemik om denna och andra frågor som rör ”maktkampen” i bolsjevikpartiet på 1920-talet i [Debatt om Trotskijs marxism \(Krassó/Mandel\)](#) (på marxistarkivet), särskilt avsnitten ”Maktkamp och sociala konflikter i Sovjetunionen 1923-27” (s. 22 f) och ”Socialism i ett land” (s. 63 f).

Men fanns det egentligen någon skillnad mellan trotskism och stalinism? I själva verket är den svår att upptäcka. Den enda verkliga skiljelinjen gäller vem som borde vara Lenins efterträdare och Sovjetunionens diktator.

Här reducerar således idéhistorikern idéerna och de politiska motsättningarna till – ingenting eller rättare sagt bara till ett yttre sken. Det är i grunden bara fråga om två maktgalna personers strävan att bli diktatorer. Borde inte *idé*historikern Nordin byta yrke?

Om nu kampen mellan stalinism och trotskism bara handlade om personlig maktkamp, varför fängslades och avrättades då mängder av oppositionella kommunister under slutet av 30-talet, då Trotskij var utesluten ur partiet och befann sig i landsflykt? Varför fortsatte Stalin & Co, liksom även hans efterträdare, att förfölja (fängsla och även fysiskt likvidera) trotskister långt efter att Trotskij mördats? Om nu de politiska idéerna bara var ett bländverk, varför fortsatte man att lägga ned stora resurser på att bekämpa trotskismen ideologiskt, publicera antitrotskistiska böcker, broschyrer och artiklar? Varför fortsatte man att beteckna i stort sett alla oppositionella kommunister som ”trotskister”? I de skåderättegångar som hölls i Östeuropa kring 1950, där ledande kommunister dömdes till döden och långa fängelsestraff, hördes samma anklagelser.¹⁹ Osv osv. *Varför?*

Med Nordins glasögon måste allt detta framstå som ett mysterium: Varför fortsatte Stalin, Chrusjtjov, Brezjnev, Hoxha, Mao etc att slåss mot väderkvarnar? Svaret är i själva verket enkelt: Ledarna i Moskva, liksom i Östeuropa, i Kina osv var rädda för de trotskistiska *idéerna*.²⁰

Den akademiska historievetenskapen

År 2003 bildades *Forum för levande historia* som en svensk statlig förvaltningsmyndighet under kulturdepartementet. Dess första uppdrag blev att sprida information till främst svenska gymnasieelever om *Förintelsen*, dvs om nazisternas försök att utrota de europeiska judarna (och andra minoriteter, såsom romer).

Redan mot denna kampanj framkom kritik, som menade att staten inte skall syssla med sådant, dvs reglera vad som är den riktiga tolkningen av det förflutna. Det är en uppgift för den historiska forskningen, inte staten. Det är mycket farligt om historien ställs i statens tjänst.

Några år senare (2007) kom nästa kampanj, nu på temat ”Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer”. Håkan Blomqvist, historiker vid Södertörns högskola, reagerade genom att kalla detta beställningsverk från regeringen ”Forum för statlig propaganda”.

Denna gång reagerade många forskare mycket kraftigt – man tog initiativ till *Historieuppropet* som till slut undertecknades av flera hundra samhällsvetare och humanister (de flesta var historiker och ekonomiska historiker, men även sociologer, socialantropologer osv skrev under).

Historieuppropet riktade sig mot själva idén om ”statlig kampanjhistoria”, dvs tog avstånd från ”regeringsstyrda kampanjer inom skolans historieundervisning”. Uppropet avslutades med följande rader:

Vi historiker och samhällsforskare som undertecknat detta upprop har olika politiska uppfattningar, men vi förenas i åsikten att det inte kan vara statens och regeringens uppgift att ersätta ordinarie historieundervisning med kampanjhistoria och i detalj föreskriva hur historien ska tolkas

¹⁹ Se t ex [Slánský-rättegångens maskineri](#) (på marxistarkivet) om de politiska rättegångarna i Tjeckoslovakien 1950-53. Artikeln innehåller ytterligare lästips.

²⁰ Lägg för övrigt märke till att *alla* bolsjeviker som utrensades under den ”stora terrorn” 1936-38 återupprättades under Gorbatjovs tid vid makten (om de inte redan tidigare hade rehabiliterats) – *utom* Trotskij! Formellt därför att han aldrig hade dömts vid någon rättegång.

och användas. Det är naturligt att staten sätter vissa övergripande ramar genom forskningspolitik och skolornas läroplaner. Dessa ramar måste dock vara vida. De får inte inkräkta på demokratins livsnerv: yttrandefriheten och just toleransen för avvikande åsikter.

En sittande regering får inte använda skolans historieundervisning som sitt ideologiska vapen, vare sig genom enfrågekampanjer eller på annat sätt. Risken är överhängande att historiska exempel på ondska – som alla tycks kunna enas kring – används för att snäva in gränserna för vad som anses gott och demokratiskt i dagens samhälle. ”I en diktatur står alltid historieskrivningen i statens tjänst”, sammanfattar lärarhandledningen i kampanjen om kommunistiska regimer. Vilken slutsats riskerar gymnasieelever att dra av det när det gäller den nu påbörjade kampanjen?

Detta var således Historieuppropets principiella målsättning. Men givetvis kom många att även granska det studiematerial som framtoogs till den nya kampanjen om ”kommunismens brott”.

Det visade sig att bakom detta material låg ett antal historiker, bl a från Lund, som tagit fasta på den konservativa amerikanske historikern *Richard Pipes* och den så kallade totalitarismskolans ideologiska förklaringar, som präglas av stort ointresse för sociala omständigheter och förändringar.²¹ Pipes anser att man i stort sett ska acceptera samhället som det är: Det är fel att ha visioner om och kämpa för ett annat rättvist och jämlikt samhälle, sådana idéer leder bara till elände.

Svante Nordin tillhör uppenbarligen denna ”skola”, som utmärks av ett mycket ideologiskt förhållningssätt till historievetenskapen. Sovjetforskare i den traditionen är inte intresserade av en i verklig mening vetenskaplig forskning om kommunismen, den ryska revolutionen osv, utan ser sin uppgift mer som ett ideologiskt renhållningsarbete – det gäller att bekämpa allt som har med kommunismen att göra. Som Klas-Göran Karlsson, historiker och en av författarna till kampanjmaterialet om kommunismen, förklarade 2007:

”Historia är ju ett ideologiskt ämne och kommer så att förbli, det måste vi acceptera”

Det paradoxala med detta är, att samtidigt som man (helt riktigt) skarpt kritiserar och i sitt kampanjmateriel ger exempel på hur historieskrivningen i Stalins Sovjet stod i den ”kommunistiska statens” tjänst och de konsekvenser detta fick, så vill man ha en historievetenskap i Sverige som är ideologiskt baserad och har heller inget emot att den akademiska sovjetforskningen ställs i statens tjänst.

Varför hatar anti-kommunister Trotskij så intensivt?

Det är faktiskt anmärkningsvärt hur hätska anti-kommunister ofta uttrycker ett oförsonligt Trotskij-hat. De hatar Trotskij mer än Stalin. Fenomenet är inte nytt, t ex så kan man se detta tydligt hos Winston Churchill.²² Man ser det hos nutida antikommunistiska historiker, såsom Robert Service, och det framskyntar även hos Nordin.

Varför är det så? Orsaken till detta är ganska enkel: Trotskij representerar den socialistiska världsrevolutionen (”den permanenta revolutionen”), Stalin gör det inte alls i samma utsträckning (”socialism i ett land”).

Redan på 1930-talet insåg socialismens mest klarsynta motståndare detta. Stalin med sin alltmer nationalistiska framtoning, där utrikespolitiken i allt större utsträckning gick ut på fredlig samexistens med den kapitalistiska världen och en traditionell allianspolitik med västmakterna (som motiverades med ”socialismen i ett land”), samtidigt som inrikespolitiken blev alltmer reaktionär (kraftigt ökade löneskillnader, reaktionär familjelagstiftning med t ex abortförbud osv.), tolkades av Churchill & Co, men även av högernationaldemokrater, som att

²¹ Av Pipes arbeten finns på svenska *Den ryska revolutionen*, Natur och kultur 1995. För en kritisk recension av denna bok, se [Pipes vecklagan](#) (på marxistarkivet).

²² Se [Leon Trotskij, alias Bronstein](#) av Winston Churchill.

Sovjetunionen nyktrat till och lämnat de revolutionära aspirationerna bakom sig – Stalin sågs som en realpolitiker.²³ Trotskij däremot var fortfarande en revolutionens galjonsfigur, en oförsönlig motståndare till kapitalismen.

Idag tillkommer det faktum att stalinismen är så misskrediterad att den inte utövar någon dragningskraft på de som är kritiska mot det kapitalistiska samhället. Sovjetunionen under Stalin är socialismens och kommunismens rätta omänskliga ansikte menar reaktionärerna.

Trotskyj, med sin kamp mot stalinismen, stör bilden. Hans kamp för en revolutionär socialistisk rörelse befriad från stalinismens tvångströja och renad från dess våldsexcesser och terror, baserad på de socialistiska och kommunistiska ideal som var vägledande innan Sovjetunionen urartade, kan framstå som ett fräscht alternativ, särskilt för de unga som söker efter en väg ur och ett alternativ till dagens omänskliga och orättvisa samhälle. För att försvara det bestående samhället är det därför extra viktigt att slå mot Trotskyj och trotskismen: Trotskyj är av samma skrot och korn som Stalin anser dessa reaktionärer, eller rättare sagt: ”Trotskyj, den evige revolutionären” är ännu värre.²⁴

Broué och Trotskyj – Några avslutande synpunkter

Broué känner en grundläggande solidaritet med den ryska revolutionen, de socialistiska och kommunistiska idéerna och givetvis med Trotskyj som en av Oktoberrevolutionens viktigaste ledare och teoretiker. Skulle detta diskvalificera honom som historiker? Skulle personer med en borgerlig grundåskådning och en kritisk inställning till socialistiska idéer i allmänhet och Trotskyj i synnerhet vara bättre lämpade att skriva om dessa saker? Nej, det anser inte jag!

Så länge som en historiker har ett vetenskapligt förhållningssätt till sitt ämne, dvs inte försöker dölja fakta, sopa problem under mattan osv, behöver inte ett partitagande vara någon nackdel. Detta att Broué har en i grunden positiv uppfattning om Trotskyj och hans politiska idéer är i själva verket en viktig förutsättning för att han ska kunna ge en rättvisande bild av vad Trotskyj stod för. Broué är inte ute efter att fördöma, bekämpa osv, utan att förstå och förklara. Genom att Broué verkligen vill och har förmåga att förstå Trotskyjs och bolsjevikernas tänkande, kan han också återge och förklara deras resonemang och motiv.

Men är det inte en risk för att en sympatiskt inställd historiker missar viktiga aspekter, att han/hon tolkar saker utifrån sin egen subjektiva uppfattning och bortser från objektiva fakta som stör bilden? Javisst, men inte desto mindre är det värre att redan från början sätta som mål att avslöja, bekämpa och diskreditera socialistiska och kommunistiska idéer och dess viktigaste företrädare, vilket är så vanligt bland borgerliga historiker idag: Pipes, Service, Volkogonov, Courtois etc. Denna slags ideologiserande historieskrivning bidrar inte till förståelse utan till demonisering och mystifiering.

Det bör f ö understrykas att Broués förhållningssätt till Trotskyj inte är okritiskt. Han påvisar tillkortakommanden, felaktiga analyser och prognoser, taktiska misstag, osv, men han sätter in dem i sitt historiska sammanhang, vilket gör dem begripliga, möjliga att förstå för den som vill förstå. Broués biografi ger sammantaget en saklig, grundlig, faktamässigt tillförlitlig redo-

²³ Se artikeln (på marxistarkivet) [Vad ansåg socialdemokratin och borgarna om kampen mellan vänsteroppositionen och stalinisterna?](#)

²⁴ Även på den yttersta vänsterkanten finns fanatiska anti-trotskyister bland vissa anarkistiska och rådsocialistiska riktningar. I deras fall handlar Trotskyj-hatet dels om att de lägger ansvaret på honom för den förföljelse som deras meningsfränder fick utstå under revolutionen (främst i samband med Kronstadt-upproret), men givetvis handlar det också om att de, liksom anti-kommunister på högerkanten, uppfattar trotskismen som den ”farligaste” motståndaren.

görelse för Trotskij och hans politiska verksamhet. Den är därför ett viktigt bidrag till förståelsen av den ryska revolutionen och dess öde, liksom överhuvudtaget 1900-talets historia.²⁵

Den ryska revolutionens historia är ett ämnesområde som historiker har mycket olika uppfattningar om. Historikerns ideologiska och politiska hemvist och idéer spelar stor roll för hur man tolkar och väljer ut fakta. Bland vissa historiker spelar ideologin en avgörande roll och resultatet blir därmed mycket tendentiöst och onyanserat. Detta gäller inte Broué.

Broués analyser och tolkningar av historien är givetvis inte invändningsfria. Men Broué är en utomordentlig historiker, varför hans historieskrivning tränger in på djupet i de historiska processer han behandlar. Detta är för något som utmärker alla verkligt bra historiker – oavsett politiskt färg – särskilt de som forskar i ett så ideologiskt laddat ämne som ryska revolutionen.²⁶ Att Broué måste räknas till denna kategori bekräftas av att kvaliteten på hans arbeten erkänns inte bara av ”vänsterfolk”, utan även av seriösa borgerliga historiker.²⁷ Därför är det heller inte särskilt djärvt att hävda att också läsare som är oense med Broué på flera punkter, ja t o m sådana som är emot hela Broués perspektiv och synsätt, kan lära sig mycket om Trotskij och den ryska revolutionen av Trotskij-biografen.

Fler recensioner/kommentarer

[Trotskij – trots allt](#) (bokanmälan av Håkan Blomqvist)

[Historisk pyttipanna](#) (Martin Fahlgren, insändare om Nordins recension)

[Pierre Broués Trotskijbiografi rätar ut frågetecken](#) (Anders Hagström kommenterar Nordin)

[Trotskij mot Stalin](#) (Arne Johansson)

[Trotskij äntligen som människa – inte profet](#) (P-O Mattson)

[”Leo Trotskij är en av 1900-talets stora personligheter”](#) (intervju med översättaren av Trotskij-biografen)

²⁵ Broué har för även en hel del kritiskt att säga om många av de nutida organisationer som ”betecknar sig som trotskistiska”. Se ”Efterord till den tyska utgåvan” i Trotskij-biografen, s. 912-13.

²⁶ Bland *borgerliga* historiker som har åstadkommit mycket bra arbeten om olika aspekter av Sovjetunionens historia kan nämnas Edward Hallett Carr (1892–1982), Alec Nove (1915–1994) och den nutida brittiske historikern Orlando Figes, som helt klart är anti-kommunist, men har trots det skrivit viktiga och mycket läsbara arbeten om Sovjets historia.

²⁷ För exempel se noterna tillhörande avsnittet ”Vem är Pierre Broué?” ovan.